

คู่มือศึกษาธรรมะอย่างถูกต้อง
ตามหลักที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมาย

ศึกษาธรรมะ อย่างถูกต้อง

พุทธทาสภิกขุ

ศึกษาธรรมะ อย่างถูกวิธี (ธรรมวิภาค นวกฎ)

พุทธทาสภิกขุ

คลิกสั่งซื้อได้ที่นี้

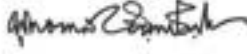
@booktime

บรรยายในพรรษา ปีพุทธศักราช ๒๕๐๐
ณ สวนโมกขพลาราม อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี

สุภาพใจ

ศึกษารรมะอย่างถูกวิธี

พิมพ์ครั้งที่ 9 : เมษายน 2565

จัดพิมพ์โดย : สำนักพิมพ์สุภาพใจ

บริษัท บุก ไท้ม จำกัด

ประธานกรรมการบริหาร : บัญชา เฉลิมชัยกิจ

กรรมการผู้จัดการ : ไชนิ่งสี เฉลิมชัยกิจ

ผู้จัดการสำนักพิมพ์ : อลิ้น เฉลิมชัยกิจ

บรรณาธิการบริหาร : วรุตม์ ทองเชื้อ

ออกแบบปก : ณัฐพงษ์ ภาคิแพทย์

ศิลปกรรม : รุ่งฤทัย ศรีสุข

ฝ่ายการตลาด : อัครณัฐ ชุมนุช

ฝ่ายขาย : มณัญชยา ศิริวงษ์

ฝ่ายโรงพิมพ์ : สุรินทร์ บุระณา

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

พุทธทาสภิกขุ.

ศึกษารรมะอย่างถูกวิธี.-- พิมพ์ครั้งที่ 9 กรุงเทพฯ : สุภาพใจ, 2565.

192 หน้า.

1. รรมะ. 2. รรมะเทศนา. I.ชื่อเรื่อง.

294.315

ISBN 974-409-789-2

พิมพ์ที่ : บริษัท บุก ไท้ม จำกัด

จัดจำหน่าย : สายส่งสุภาพใจ บริษัท บุก ไท้ม จำกัด

214 ซ. พระรามที่ 2 ซอย 38 ถ. พระราม 2 แขวงบางมด เขตจอมทอง กรุงเทพฯ 10150

โทรศัพท์ 0-2415-2621, 0-2415-6507 โทรสาร 0-2416-7744

แนะนำเพิ่มเติมติดต่อ :✉ editor@booktime.co.th

www.booktime.co.th

SukkhapabjaiPUB

พระเจ่อม อินฺทปญฺโญ (พุทธศาสนิกชนในเวลาต่อมา) เมื่อครั้งเรียน
บาลีที่วัดปทุมคงคา กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๖๓ โดยหลังจากที่สอน
นักรรณที่วัดพระบรมธาตุ ไซยา ในปี ๒๔๖๒ เสร็จเรียบร้อยแล้ว
แล้ว จึงเดินทางเข้าศึกษาภาษาบาลีที่กรุงเทพฯ อีกครั้ง

สำนักพิมพ์สุภาพใจ

เลขที่ 14/349-350 หมู่บ้านสามชัย (หมู่ 10)

ถ.พะวราม 2 (ธนบุรี-ปากท่อ) กม.3

เขตบางขุนเทียน กทม. 10150 โทร. 4156797

15 มกราคม 2534

เรื่อง ขออนุญาตพิมพ์หนังสือธรรมะ 10 รายการ

กราบนิมัสการ ท่านเจ้าประคุณอาจารย์พุทธทาสภิกขุ

ทราบโดยที่เศรษฐกิจของคนส่วนใหญ่ยังฝืดเคืองด้วยว่ามี การบริโภคส่วนเกินที่เกินส่วนกันมากขึ้นเรื่อย ๆ สังคมมนุษย์ยังไม่ค่อยว่างเว้นจากการทำสงคราม บื้อแม้ผลประโยชน์ที่เห็นแก่ตัวจัด และปัจเจกชนส่วนใหญ่ยังมุ่งแสวงหา และสะสมแต่วัตถุ เป็นหลักแทนการแสวงหาสิ่งจรรวมชีวิตคือ ความสงบเย็นเสียแล้ว ครานั้น "ธรรมะ" และ "หนังสือธรรมะ" ก็ยังเป็นสิ่งที่จะต้องช่วยกันพิมพ์ขึ้นมา ๆ เพื่อจำหน่ายแจกจ่ายไปอย่างไม่ต้องถอย วันนี้คณะผู้ทำงานสำนักพิมพ์ "สุภาพใจ" จึงขอความเมตตา ขออนุญาตพิมพ์หนังสือธรรมะดังต่อไปนี้.-

1. ศึกษาธรรมอย่างถูกวิธี	2. เรื่องวิปัสณา
3. ทำไมจึงต้องสนใจปฏิบัติธรรม	4. เรื่องไม่ต้องทำอะไร
5. ทำอย่างไรจึงจะว่าง	6. ไม่มีศาสนา
7. เรื่องไม่มีชีวิต และไม่ยุ่งยาก	8. ในโลกมีแต่คนบ้า
9. ทำอย่างไรกับปัญหา คาย-เกิด	10. ปฏิบัติจนสภาพในชีวิตประจำวัน

โดยที่ทางกระผมจะไม่มีภาคตัดต่อตัดแปลงข้อความใดในต้นฉบับเดิม และจะจัดหนังสือที่พิมพ์เสร็จแล้วถวายทางสถานไมก้า เป็นจำนวน 10% ของยอดพิมพ์ ตามธรรมเนียมอันพึงปฏิบัติเป็นปกติ อีกทั้งทางคณะของกระผมได้แจกหนังสือเป็นธรรมทานโดยทั่วไปเป็นเนื่อง ๆ

จึงกราบนิมัสการขออนุญาต ควรมีควรประการใด สุดแต่จะมีนันทนุติ

กราบนิมัสการด้วยเคารพธรรม

ออกโดยสำนักพิมพ์สุภาพใจ
ตามประสงค์

มีชัย เจริญกิจ .

(นายบัญชา เจริญชัยกิจ)

ในนามสำนักพิมพ์ "สุภาพใจ"

Signature of the author

๑๘ ม.ค. ๓๔

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล
อดีตนายกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย
และอดีตประธานองค์การพุทธศาสนิก-
สัมพันธ์แห่งโลก (พ.ส.ล.)
ทรงเคยไปสวนโมกข์เมื่อคราวเข้าร่วม
ประชุมสมาคมพุทธศาสนา
ทั่วราชอาณาจักร ที่ค่ายธรรมบุตร
ติดกับสวนโมกข์ เมื่อ ๒๐-๒๒
ธันวาคม ๒๕๑๑

คำนำ

(ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑)

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล
ทรงบรรยายเรื่อง ความสำคัญของวัฒน-
ธรรม ในงานชุมนุมประจำปีของศูนย์
ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย เมื่อวันที่
๒๐ มิถุนายน ๒๕๐๘ ตอนหนึ่งว่า

“...ดิฉันจึงอยากเตือนว่า ขอ
ให้ช่วยกันเรียน (พุทธศาสนา)
เรียนให้ถึงขีดที่จะได้ตอบเขาได้

ทุกอย่าง. ยกตัวอย่าง เช่น พวกของเรา (คนไทย) มักจะถาม
กันว่า สวรรค์ นรก มีจริงไหมอย่างนี้เสมอ; แต่ไปถึงเด็กฝรั่งเข้า
อายุ ๑๙ เท่านั้น ถามว่า พระนิพพานนี่ะ เราจะไปกันเป็นๆ ได้
ไหม หรือจะต้องรอจนตายแล้ว...” (คัดจากวารสารวัฒนธรรมไทย
ของสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับสิงหาคม ๒๕๐๘)

จากคำถามของเด็กฝรั่งข้างต้นนี้ เราจะเห็นได้ว่า การศึกษาพุทธศาสนานั้น เราจะต้องศึกษาให้ถูกวิธี, พระธรรม หรือพระพุทธรูปศาสนานั้น คือ เรื่องพระนิพพาน เรื่องความดับทุกข์, ธรรมะทั้งสิ้น ก็เพื่อความดับทุกข์ได้ในชีวิตปัจจุบันนี้, เราจึงควรศึกษาพุทธศาสนาเพื่อเข้าใจสิ่งนี้.

กองตำราคณะธรรมทาน ได้จัดทำต้นฉบับหนังสือเรื่องนี้ จากแถบบันทึกเสียง ให้ชื่อว่า “ศึกษาธรรมอย่างถูกวิธี” ก็ด้วยความมุ่งหมายว่า ท่านผู้สนใจศึกษาธรรมจะได้มีหนังสือคู่มือศึกษาธรรมเพิ่มขึ้นอีกเล่มหนึ่ง. จากหนังสือเล่มนี้ หากท่านผู้ศึกษาได้พยายามปฏิบัติตามโดยครบถ้วน ก็อาจจะ “มีความรู้ในพุทธศาสนา”, “มีความเข้าใจ”, “มีความเห็นแจ้ง”, ตามลำดับ และจะสามารถอธิบายตอบปัญหาดังกล่าวข้างต้นนี้ได้ โดยถูกต้อง.

กองตำราคณะธรรมทาน

๑๐ สิงหาคม ๒๕๐๘

คำปรารภ

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีการสืบทอดต่อกันมาเป็นลายลักษณ์อักษรเรียกว่า พระไตรปิฎก มีทั้งหมด ๔๕ เล่ม แบ่งเป็น ๓ ส่วน ส่วนที่ ๑ ประกอบด้วยเล่ม ๑ - ๘ เรียกว่า พระวินัย ส่วนที่ ๒ ประกอบด้วยเล่ม ๙ - ๓๓ เรียกว่า พระสูตร และส่วนที่ ๓ ประกอบด้วยเล่ม ๓๔ - ๔๕ เรียกว่า พระอภิธรรม

พระไตรปิฎกแต่ละเล่มมีความหนาหลายร้อยหน้า แม้มีการแปลเป็นภาษาไทยแล้ว แต่ยังคงมีถ้อยคำและสำนวนที่เข้าใจได้ยากอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้ความนิยมในการอ่านของคนทั่วไปมีไม่มากนัก

เมื่อการเข้าถึงหลักคำสอนที่แท้จริงโดยอาศัยพระไตรปิฎก เป็นไปได้ยาก และไม่ได้รับความนิยม นักเผยแผ่ทั้งหลายจึงใช้วิธีถ่ายทอดโดยผ่านวิธีต่างๆ เช่น ปาฐกถา, บรรยาย, เทคนิ, หนังสือ เป็นต้น ตามโอกาสและความสามารถของผู้เผยแผ่และความนิยมของคนทั่วไป

“ศึกษาธรรมอย่างถูกวิธี” เป็นอีกหนึ่งความพยายามในการเผยแผ่หลักพระพุทธศาสนาของท่านอาจารย์พุทธทาส ผู้ที่องค์การยูเนสโกยกย่องให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกคราตรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาล เมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๔๙

ย้อนอดีตไปในปี พ.ศ. ๒๔๗๒ ขณะท่านอาจารย์พุทธทาสยังเป็นพระภิกษุหนุ่มนามว่า พระเจี๊อม อินทปญฺโญ นักธรรมเอก นั้น ได้รับการฐานะเป็นครูสอนนักธรรมตามคำอาราธนาของญาติผู้ใหญ่คือคุณนาย กิมหงวน เศรษฐภักดี ซึ่งได้บริจาคเงินสร้างโรงเรียนนักธรรมขึ้นที่วัดพระบรมธาตุ ไซยา ผลปรากฏว่า พระเจี๊อมสอนนักธรรมได้ผลดีมาก พระลูกศิษย์สอบได้เกือบยกชั้น นั้นเป็นเหตุการณ์ก่อนที่พระเจี๊อมจะเปลี่ยนนามมาเป็นพุทธทาสภิกขุ และสวนโมกข์ก็ยังไม่เกิด

เมื่อมีสวนโมกข์แห่งใหม่บริเวณที่เรียกว่าวัดธารน้ำไหล ท่านอาจารย์พุทธทาสก็จะบรรยายธรรมแก่พระภิกษุในพรรษาฟังเป็นประจำ ณ บริเวณโรงฉันเก่า บรรยายในช่วงแรกๆ มีคนช่วยจดแล้วมาเรียบเรียงเป็นหนังสือ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ท่านเล่าว่าตอนนั้นมีเครื่องบินตกเสียงแล้ว พรรษานั้นมีการบรรยายเป็นปกติ ซึ่งต่อมาจึงได้มีการถอดเทปออกมาพิมพ์เป็นหนังสือโดยกองตำราคณะธรรมทาน ภายใต้ชื่อหนังสือ “ศึกษาธรรมอย่างถูกวิธี”

จากพระบาลีอสังกตปุณณสูตร ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๒ หน้า ๒๗๘ ข้อ ๒๘๖ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ปุพฺเพ จาหํ ภิกฺขเว เอตริหิ จ ทุกฺขญฺเจว ปณฺญาเปมิ ทุกฺขสฺส จ นิโรธํ ฯ” ท่านอาจารย์พุทธทาสแปลไว้ในหนังสือชุดธรรมโฆษณ์ เล่มที่ชื่อปริยัติจากพระโอษฐ์ หน้า ๖๔ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย! ทั้งในกาลก่อนและบัดนี้, เราย่อมบัญญัติแต่ความทุกข์และความดับไม่เหลือของทุกข์ เท่านั้น.”

เมื่อดูจากหัวข้อธรรมต่างๆ ที่ท่านอาจารย์พุทธทาสบรรยายไว้ในหนังสือเล่มนี้ จะเห็นว่ามิใช่เนื้อหาสอดคล้องอยู่ในแนวทางที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ มีทั้งฝ่ายความทุกข์ และฝ่ายความดับทุกข์ แสดงให้เห็นถึง

เจตนาของท่านอาจารย์พุทธทาสว่า ท่านต้องการให้พากันศึกษาปฏิบัติให้ตรงตามพุทธประสงค์ เพื่อความพ้นทุกข์ของผู้ศึกษาปฏิบัติเอง และเพื่อการธำรงไว้ซึ่งปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ก็คือธำรงไว้ซึ่งพระศาสนานั่นเอง ยิ่งเมื่อคำนึงถึงข้อห้วงโยของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ที่คัดมาลงพิมพ์ไว้ในคำนำเมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๑ ด้วยแล้ว การศึกษาธรรมจะต้องระมัดระวังให้ถูกวิธี เพื่อไม่ให้พากันหลงทางเดินห่างออกไปจากที่พระพุทธเจ้ามุ่งหมาย ไกลจนมองไม่เห็นทางที่ถูกตรง เหล่านี้ถือเป็นข้อที่ควรตระหนักเป็นอย่างยิ่ง

ในการพิมพ์ครั้งนี้สำนักพิมพ์สุภาพใจประจวบเหมาะได้พบภาพคณะพระภิกษุที่มีท่านอาจารย์พุทธทาสเป็นประธานคณะจำพรรษาที่สวนโมกข์ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ จึงได้ค้นคว้านำภาพต่างๆ มาประกอบส่วนใหญ่เป็นการย้อนให้เห็นเหตุการณ์บรรยากาศในปีนั้น หรืออาจจะระยะเวลาใกล้เคียงกัน แล้วบรรยายใต้ภาพ ซึ่งเป็นคนละส่วนกับเนื้อหาที่เป็นคำบรรยายของท่านอาจารย์พุทธทาส

อนึ่ง การที่นำภาพต่างๆ มาลงในเล่มนี้นั้น ก็เพื่อเป็น “ปุจฉา-วิสฐาน” ให้เห็นเป็นประจักษ์ และเป็นที่พักสายตา ขออย่าได้ติดยึดอยู่จนลืมนพิจารณาเนื้อหาธรรมะอันเป็น “ธรรมาวิชฐาน” เลย

ผู้ศึกษาเนื้อหานี้ตามลำดับ จะสามารถทำความเข้าใจธรรมะของพระพุทธเจ้าได้อย่างเป็นระบบ สามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดผลได้จริงตามสมควรแก่ความพยายามของแต่ละคน ทั้งยังสามารถนำไปเผยแผ่เป็นธรรมทานต่อได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

สำนักพิมพ์สุภาพใจ

ธันวาคม ๒๕๔๙

ก่อนถึงสารบัญ

ก่อนถึงสารบัญ... ก่อนถึงสารบัญ... ก่อนถึงสารบัญ... ก่อนถึงสารบัญ... ก่อนถึงสารบัญ... ก่อนถึงสารบัญ... ก่อนถึงสารบัญ... ก่อนถึงสารบัญ... ก่อนถึงสารบัญ... ก่อนถึงสารบัญ...

ปู่พู่เพ จาห์ ภิกขเว เอตโรหิ จ ทุกขณฺเจว ปณฺณาเปมิ
ทุกขสฺส จ นิโรธํ ฯ

(พุทธดำรัสที่มาจากพระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๒ หน้า ๒๗๘ ข้อ ๒๗๖)

ภิกษุทั้งหลาย! ทั้งในกาลก่อนและบัดนี้,
เราย่อมบัญญัติแต่ความทุกข์
และความดับไม่เหลือของทุกข์ เท่านั้น.

(พุทธทาสภิกขุแปลไว้ในหนังสือ “อริยสัจจากพระโอษฐ์ ภาคต้น” หน้า ๖๔)

สารบาญ

■ ภาคนำ ■

ว่าด้วยการจำแนกธรรม สำหรับศึกษาและปฏิบัติ ๑๗

ธรรมะอาจจะจำแนกสำหรับเรียน และสำหรับให้ได้ประโยชน์จริง

..... ๑๗

จำแนกให้ได้ประโยชน์แท้จริง คือขั้นให้รู้ ให้เข้าใจ ให้เห็นแจ้ง

..... ๑๘

ผู้ศึกษาที่ไม่อาจเห็นแจ้งธรรมนั้น มีสิ่งที่คอยปิดกั้นหลายชั้น

..... ๑๙

เครื่องปิดกั้นอันแรก โดยมากคือผู้บวชยังมีความเป็นลูกทุ่งลูก
เถื่อนมากเกินไป ๒๐

สำหรับผู้บวชที่มีการศึกษาพอ ก็มักเป็นผู้คะนอง อดฉลาด ไม่
ประสาต่อชีวิต ๒๐

สิ่งปิดบังชนิดที่ ๓ เกิดแก่ผู้ตั้งใจบวชดี แต่จิตหรือสติปัญญาน้อย
เป็นคนหมดหวัง ๒๑

การศึกษาธรรมะที่ถูกต้อง อยู่ที่การจัดจำแนกธรรมะให้เข้าใจไป
ตั้งแต่ต้น ๒๒

ธรรมะทั้งหมด แบ่งได้เพียง ๒ คือฝ่ายทุกข์ กับฝ่ายดับทุกข์

..... ๒๒

จับหลักได้แล้ว จะประมวลธรรมะทุกข้อได้ จะเป็นไปจนถึงแจ่มแจ้งได้

..... ๒๔

■ ภาคที่ ๑ ■

ภาคว่าด้วยหลักธรรมฝ่ายความทุกข์ ๒๕

ตอนที่ ๑ ว่าด้วยหมวดธรรมประเภททุกข์ฝ่ายทุกข์	๒๕
เรื่องอริยสัจ	๒๕
เรื่องสามัญญลักษณะ	๓๖
ตอนที่ ๒ ว่าด้วยหมวดธรรมประเภทเหตุของทุกข์	๔๗
กิเลส	๔๗
อกุศลมูล ๓	๔๙
นิวรณ์ ๕	๕๑
มละ คือ มลทิน ๙	๕๔
อุปกิเลส ๑๖	๕๘
ตัณหา และกิเลสชื่ออื่น	๖๐
ตอนที่ ๓ ว่าด้วยอาการหรือการกระทำที่เป็นไปเพื่อทุกข์	๖๓
ทวาริต ๓	๖๓
อกุศลกรรมบถ ๑๐	๖๔
อนันตริยกรรม ๕	๗๐
อคติ ๔	๗๑
อันตรายของผู้บวชใหม่ ๔	๗๓
สรุปความ	๗๕
ตอนที่ ๔ ว่าด้วยลักษณะและที่เกิดของความทุกข์	๗๙
ลักษณะของความทุกข์	๗๙
ที่เกิดและที่ตั้งของความทุกข์	๘๑
ขันธ ๕	๘๑
ธาตุ ๖	๘๕
กลุ่มอายตนะ	๘๘

อายตนะภายใน ๖	๘๘
อายตนะภายนอก ๖	๙๐
วิญญาณ ๖	๙๑
สัมผัส ๖	๙๒
เวทนา ๖	๙๓
โลกธรรม ๘	๙๕
ตอนที่ ๕ ว่าด้วยบุคคลาธิฐานอันเกี่ยวกับความทุกข์	๙๙
อบายภูมิ ๔	๙๙
ภูมิ ๓๑	๑๐๒

■ ภาคที่ ๒ ■

ภาคว่าด้วยหลักธรรมฝ่ายความดับทุกข์..... ๑๐๕

ตอนที่ ๑ ว่าด้วยหมวดธรรมประเภททฤษฎีฝ่ายดับทุกข์..	๑๐๗
เรื่องอริยสัจ.....	๑๐๗
เรื่องโอวาทของพระพุทธเจ้า ๓	๑๐๘
ตอนที่ ๒ ว่าด้วยวิชาในฐานะเป็นแดนเกิดแห่งความดับทุกข์ ...	๑๑๓
กุศลมูล ๓	๑๑๔
ตอนที่ ๓ อุปกรณ์การปฏิบัติ และหลักการปฏิบัติดับทุกข์....	๑๑๙
ก. หมวดธรรมที่เป็นอุปกรณ์การปฏิบัติ	๑๑๙
ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๘	๑๑๙
อิทธิบาท ๔	๑๒๔

ธรรมสวนานิสงส์ ๕ ..... ๑๒๗

หลักความเชื่อ ๑๐ ..... ๑๒๙

ข. หมวดธรรมที่เป็นหลักการปฏิบัติ

เพื่อความดับทุกข์ ๑๓๒

บุญกิริยาวัตถุ ๓ ..... ๑๓๒

สิกขา ๓ ..... ๑๓๔

สุจริต ๓ ..... ๑๓๗

อปัณณกปฏิบัติ ๓ ..... ๑๓๙

สัปปริสบัญญัติ ๓ ..... ๑๔๒

ปธาน คือ ความเพียร ๔ ..... ๑๔๓

มรรคมืองค์ ๘ ..... ๑๔๖

กุศลกรรมบถ ๑๐ ..... ๑๕๘

ตอนที่ ๕ ว่าด้วยลักษณะแห่งความดับทุกข์ ๑๖๑

ประโยชน์ ๓ ..... ๑๖๑

โลกุตตรธรรม ๙ ..... ๑๖๓

มรรค ๔ ..... ๑๖๔

ผล ๔ ..... ๑๖๖

นิพพาน ๑ ..... ๑๖๙

ตอนที่ ๕ ว่าด้วยบุคคลลาธิฐานแห่งความดับทุกข์ ๑๗๕

อธิฐาน ๒ ..... ๑๗๕

รัตนะ ๓ ..... ๑๗๗

คุณของรัตนะ ๓ ..... ๑๘๓

พุทธบุคคล ๔ ..... ๑๘๖

ภาคหน้า

อาคารโรงเรียนนักธรรมวัดพระบรมธาตุ ไซยา สุราษฎร์ธานี ที่พระเจี๊อม อินทปญโญ
นักธรรมเอก เคยเป็นครูสอนนักธรรม คุณนายกิมพ้งวัน เศรษฐภักดี เป็นผู้ออกทุนสร้าง
ภาพนี้ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ ปัจจุบันยังมีสภาพใกล้เคียงของเดิม

“เรมิงตัน” พิมพ์ดีดเครื่องแรกของ
ท่านอาจารย์พุทธทาส คุณนายหังวัน
เศรษฐิกกิจ ให้เป็นรางวัลในฐานะ
เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม ที่วัด
พระบรมธาตุ ไซยา มีผลงานดี
นักเรียนสอบได้เกือบยกชั้น พิมพ์ดีด
เครื่องนี้เป็นอุปกรณ์ใช้สอยในการ
เขียนหนังสือออกสู่บรรณโลกมากมาย
ภาพนี้ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๑ วันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๐๐

วันนี้จะว่าด้วย หลักธรรมวิภาค สำหรับผู้บวชใหม่ หรือผู้เริ่ม ศึกษาระยะ อย่างถูกต้อง

คำว่า “ธรรมวิภาค” แปลว่าการจำแนกธรรมออกเป็นส่วนๆ
คำว่า “จำแนก” ในที่นี้มีความหมายได้เป็น ๒ อย่าง คือจำแนกเพื่อให้
ผู้อื่นได้ทราบและเข้าใจ หมายถึงการจำแนกแจกธรรมเป็นส่วนใหญ่
เช่นที่เราได้ยินได้ฟังว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำแนกธรรมสั่งสอน
สัตว์” ซึ่งหมายถึงการแจกจ่ายธรรมมากกว่า. ส่วนการจำแนกอีก
อย่างหนึ่งนั้นเป็นการแยกซอยให้ละเอียดถี่ยิบออกไปตามหลักวิชา
และจัดเป็นหมวดหมู่ตามหลักวิชามากกว่าที่จะมุ่งหมายเพื่อการปฏิบัติ;
ตัวอย่างเช่น การจำแนกหมวดธรรมในหนังสือนวโกวาทตามลำดับ
ตัวเลขนั้น เป็นต้น.

การจำแนกธรรมอย่างที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำ ได้แก่
การสั่งสอนให้เข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ลักษณะเช่นนี้มีอยู่ทั่วไปใน
พระไตรปิฎก. ส่วนการจำแนกตามหลักวิชาปริยัติและจัดลำดับตาม
ลำดับของตัวเลขนั้น เพิ่งมีขึ้นในครั้งหลังแต่พระพุทธปรินิพพาน ดังที่
ปรากฏอยู่ในบางส่วนของพระไตรปิฎก เช่น สังคีตติกสูตร แห่งคัมภีร์
ชีฆนิกาย หรือคัมภีร์อังคุตตรนิกายทั้งคัมภีร์ เป็นต้น อย่างแรกเป็น
การแจกธรรมไปตามเหตุผล หรือตามความต้องการตามธรรมตา;

อย่างหลังเป็นการจำแนกตามหลักวิชาของนักปรียัติ ซึ่งเป็นเรื่องของ การศึกษาโดยตรง และในระดับที่ละเอียดเกินกว่าความจำเป็นตาม ธรรมดา.

การจำแนกให้เกิดประโยชน์แท้จริง

อย่างไรก็ตามคำว่า “วิภาคฺย” นี้ หมายถึงการจำแนกเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจด้วยกันทั้งนั้น แต่ว่าก็ยังมีคุณสมบัติต่างกัน หรือมีความมุ่งหมายต่างกัน. มีหลักสำคัญที่ควรสนใจอยู่อย่างหนึ่ง คือ การจำแนกเหล่านี้ มีอยู่ ๓ ระดับ ได้แก่ การจำแนกเพียงเพื่อให้ ได้ยิน ได้ฟัง หรือได้ความรู้ตามภูมิแห่งปรียัติ มีผลคือได้รับความรู้ **น้อยอย่างหนึ่ง**; อีกอย่างหนึ่ง เป็นการจำแนกไปตามหลักแห่งเหตุผล ตามหลักแห่งวิชาที่เรียกว่าตรรก หรือ (Logic) มีผลทำให้เกิดความ เข้าใจหมดความสงสัย หมดทางที่จะค้าน **น้อยอย่างหนึ่ง**; และอีกอย่าง **หนึ่งซึ่งเป็นข้อสุดท้าย** เป็นการจำแนกเพื่อให้เกิดความเห็นแจ้งที่ยิ่ง ขึ้นไปกว่าความเข้าใจ คือเป็นความเห็นแจ้งในใจในสิ่งต่างๆ จนเกิด ความเปลี่ยนแปลงอย่างแรงกล้าขึ้นในใจ เช่น เกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนดในสิ่งที่ตนเคยกำหนด ดังนี้ เป็นต้น. การจำแนกธรรม ทั้งหมดทั้งสิ้นย่อมตกอยู่ในลักษณะ ๓ อย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งด้วย กันทั้งนั้น. อย่างแรกทำให้เกิดความรู้ เหมือนที่สอนๆ กันอยู่ใน ชั้นเรียน; อย่างที่สองทำให้เกิดความเข้าใจ เช่นการอธิบายแยกแยะ ของผู้ที่สามารถจะให้เหตุผลในชั้นละเอียดขึ้นไป ในเมื่อถูกชักใช้โดย วิญญูชนผู้มีวิจารณ์ญาณ; ส่วนอย่างที่สามนั้น ทำให้เกิด**ธรรมจักษุ** ดังเช่นที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงให้เกิดขึ้นในการแสดงธรรมแก่บุคคล

ใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะเป็นกรณีๆ ไป. โดยนัยนี้เราจะเห็นได้ว่าสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” “ความเข้าใจ” และ “ความเห็นแจ้ง” ทั้ง ๓ อย่างนี้ไม่ใช่เป็นของอย่างเดียวกัน. อย่างแรกอาศัยการได้ยินได้ฟังก็พอแล้ว อาศัยความจำได้เป็นส่วนใหญ่; ส่วนอย่างที่สอง ต้องอาศัยการทบทวนด้วยเหตุผลหรือการใช้เหตุผลจัดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้หมดเสียก่อน; ส่วนอย่างหลังนั้น หมายถึงความรู้สึกอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งเกิดมาจากการที่ได้ผ่านสิ่งเหล่านั้นมาแล้วจริงๆ มีความรู้แจ้งในสิ่งเหล่านี้ด้วยใจของตนเอง ซึ่งยิ่งไปกว่าลำพังความรู้หรือเพียงแต่ความเข้าใจไปตามเหตุผลอย่างที่กล่าวแล้วนั้น.

เมื่อผู้ศึกษาได้ทราบถึงความตื้นลึกของการจำแนกธรรมว่ามีอยู่เป็นชั้นๆ ดังนี้แล้วก็ควรพยายามอย่างยิ่งที่จะให้การศึกษาของตนดำเนินไปจนถึงขั้นสุดท้าย โดยการเพ่งพิจารณาอรรถะแห่งธรรมะนั้นๆ ให้ลึกเข้าไปจนเกินระดับแห่ง ความรู้ และ ความเข้าใจ คือให้ถึงระดับแห่ง ความเห็นแจ้ง ให้จนได้. ความสำเร็จประโยชน์อันแท้จริงของธรรมะนั้น ย่อมขึ้นอยู่ในขั้นที่มีการเห็นแจ้งเท่านั้น ส่วนที่เราจะได้รับ อยู่นั่นเป็นเพียงความรู้ความเข้าใจเท่านั้น จึงสำเร็จประโยชน์แต่เพียงในแง่ของปริยัติ คือได้แต่พูดๆ สอนๆ ฟังๆ หุ่มเถียงวิพากษ์วิจารณ์กันไปตามเรื่อง อย่างไม่มีที่สิ้นสุดเท่านั้น.

สิ่งทางกันมิให้เห็นแจ้ง

สิ่งที่เราควรจะสนใจสืบต่อไปอีก ก็คือสิ่งที่ปิดบังไม่ให้เกิดความเห็นแจ้ง หรือแม้ที่สุดแต่ความเข้าใจถูกต้อง. เกี่ยวกับเรื่องนี้เราต้องมองในข้อเท็จจริงเบื้องต้นกันเสียก่อนว่า การพรั่สอนก็มีมาก คำรับ

คำวาก็มีมาก แต่เหตุไรจึงไม่เกิดความเห็นแจ้ง หรือแม้แต่ความเข้าใจ อันเพียงพอในหลักธรรมะนั้นๆ ซึ่งจะได้สอดคล้องคว้ามืออะไรเป็นเครื่อง ปิดบังไว้.

เนื่องจากผู้บวช ๓ เดือน มีมากชนิดด้วยกัน และโดยส่วนใหญ่ เป็นการบวชของคนหนุ่มชาวบ้านนอก ซึ่งมีการศึกษาไม่เพียงพอ บวช กันสักแต่ทำตามประเพณี. คนประเภทนี้บวชแล้วก็ไม่สามารถจะละ นิสัยแห่งความเป็นลูกทุ่งลูกเถื่อนของตนได้. แม้บวชแล้วก็ต้องเอาแต่ เรื่องกิน เรื่องเล่น เรื่องความกระสันในทางกาม นอนนับแต่วัน ที่จะสึกออกไปจากวัด การศึกษาธรรมะจึงไม่เกิดผล แม้แต่เพียง ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เว้นไว้แต่การท่องจำไว้ตอบปัญหาเฉพาะ หน้า ที่จะต้องสอบไล่ เป็นต้นเท่านั้น. ส่วนมากเป็นดังนี้ เว้นแต่บุคคล พิเศษบางคนซึ่งมีอยู่น้อยตัวที่สามารถดำเนินตนให้ก้าวหน้าไปสู่การ ศึกษาที่ถูกต้องและมีความรู้ความเข้าใจไปตามลำดับ. นี่คือสิ่งที่ปิดบัง ที่หนาที่บที่สุดที่มีอยู่ในวงของผู้บวช ๓ เดือนเป็นข้อแรก.

ถัดมาจากนั้นก็ให้แก่ผู้ที่มีการ คะนองกาย คะนองวาจา อยู่เป็น ปกติวิสัย ปล่อยจิตใจไปตามอารมณ์สนุก โดยเข้าใจเสียว่าธรรมะ มีอะไร ๆ เพียงเท่านั้นเอง คือเท่าที่ตนได้ยินได้ฟังแล้วก็เข้าใจได้. คนพวกนี้แม้จะไม่มีลักษณะอย่างคนพวกแรก ก็ยังไม่สามารถจะมีความเห็นแจ้งในธรรมะได้เหมือนกัน เพราะการปล่อยไปตามอารมณ์ ของตนนั้นเองเป็นเครื่องปิดบังเสีย. การทำกับธรรมะอย่างเป็นของเล่นๆ อวดตัวว่าเป็นผู้ฉลาดสามารถเข้าใจธรรมะด้วยการสักว่าได้ยินได้ฟัง หรือนึกๆ เอาตามความนึกของตนเองนั้น. จริงอยู่ ที่พวกนี้เรียนอะไร

หรือรู้อะไรได้มากกว่าคนพวกแรก แต่ก็ยังไม่มี “ความเข้าใจ” อย่างทั่วถึงในอรรถอันลึกซึ้งของธรรมะ จึงไม่ต้องกล่าวถึง “ความเห็นแจ้ง” ชนิดที่ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนด. เขาจะต้องสงบเสงี่ยมสำรวมระวัง มีความมัธยัสถ์ในการค่นองกายค่นองวาจาให้มาก ที่เรียกว่า “ความไม่ประมาท” จึงจะเพิกถอนสิ่งปิดบังนี้เสียได้ และมีความก้าวหน้าต่อไปอีกระดับหนึ่ง นี้เรียกว่าเป็นเครื่องปิดบังชนิดที่ ๒.

สิ่งที่ปิดบังชนิดที่ ๓ นั้น หมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นแก่ผู้ที่มีความตั้งใจดีพากเพียรดีทุกอย่าง แต่กำลังมีจิตหม่นหมองเพราะเหตุใดเหตุหนึ่ง หรือเพราะมีสติปัญญาน้อยเกินไปก็ตาม ถ้าไม่แก้ไขความหม่นหมองแห่งจิตตามวิธีนั้นๆ หรือโดยเฉพาะกรณีนั้นๆ เสียก่อนแล้วก็ไม่มีความที่จะเกิดความแจ่มใสเห็นแจ้งในธรรมได้เหมือนกัน. สำหรับผู้ที่มีสติปัญญาน้อยก็ต้องพยายามพอกพูนสติปัญญาไปเรื่อยๆ. แต่ก็มีบุคคลอีกประเภทหนึ่งซึ่งเรียกว่าคนหมดหวัง เช่นประพุดิชั่วจนถึงกับแน่ใจว่าไม่อาจจะบรรลุธรรม หรือเป็นผู้ที่เลิกล้มความตั้งใจในการเข้าถึงธรรมดั่งนี้ก็ตาม ย่อมไม่มีทางที่จะเกิดความเห็นแจ้งในธรรมได้เลย แม้แต่ “ความเข้าใจ” ในอรรถอันลึกซึ้งของธรรม ก็ยากที่จะทำได้. เพราะฉะนั้น ผู้หวังจะศึกษาธรรมะและมีระยะเวลาอันสั้น จะต้องมีความสำนึกในข้อนี้ให้มาก พยายามเปลี่ยนตนจากสิ่งปิดบังเหล่านั้นให้สุดความสามารถ. ถ้าบุญยังมีอยู่บ้างก็อาจจะเกิดความเปลี่ยนแปลงชนิดที่ทำให้ตนละจากความเป็นพวกที่หมดหวัง มาสู่ความเป็นพวกที่มีหวัง และค่อยๆ ก้าวหน้าไปตามลำดับจนเอาตัวรอดได้ในที่สุด. ยังมีเวลาน้อยเท่าใดยังต้องรู้จักเลือกหาศึกษา ขยันหา

วิธีทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งโดยไม่ถือเสียว่า มันง่าย ๆ เพียงเท่านั้นเอง จะทำเล่น ๆ ก็ได้ ดังนี้เป็นต้น.

ศึกษาธรรมอย่างถูกวิธี

บัดนี้เราจะได้พิจารณากันถึงวิธีที่จะศึกษาธรรมะนั้น ๆ ให้เป็นไปอย่างรวดเร็วและถูกต้องตามหลักวิชาจริง ๆ ในขั้นแรกที่สุดเราจะต้องรู้จักสังเกตเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมะทั้งหมดทั้งสิ้นนั้น อันมีลักษณะพอที่จะแบ่งแยกเป็นพวกหรือเป็นประเภทโดยส่วนใหญ่ได้อย่างไรบ้าง ซึ่งในที่สุดก็พอจะสังเกตเห็นได้ว่า เราอาจแบ่งได้เป็นพวก ๆ ตามลักษณะของธรรมะหรือตามความมุ่งหมายที่เราต้องการจะแบ่ง. ถ้าถือตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหมาย เรื่องราวอันเกี่ยวกับธรรมะทั้งหมด อาจแบ่งได้เป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ว่าด้วยความทุกข์ และฝ่ายที่ว่าด้วยความดับทุกข์. ที่นี้เราจะต้องพิจารณาต่อไปว่าในฝ่ายหนึ่ง ๆ นั้น มันมีลักษณะหรือมีลำดับ หรือมีความสัมพันธ์กันในฐานะที่เป็นเหตุและผลของกันและกันอย่างไร เป็นต้น. ตัวอย่างเช่น ในฝ่ายความทุกข์เราควรจะต้องตั้งปัญหาขึ้นศึกษาจนมองให้เห็นชัดว่า ถ้าเปรียบกับต้นไม้ต้นหนึ่งแล้ว อะไรเป็นรากของความทุกข์ อะไรเป็นลำต้นหรือเป็นกิ่ง อะไรเป็นใบเป็นดอก และอะไรเป็นผลในที่สุด. ถ้าความเข้าใจมีอยู่อย่างสมบูรณ์แล้วก็เป็นอันว่าเขาจะเห็นได้ว่า อวิชชา หรือกิเลสต่าง ๆ ที่มีมูลมาจากอวิชชาเหล่านี้ ตั้งอยู่ในฐานะเป็นรากของความทุกข์. ส่วนนามรูป आयตนะ ผัสสะ ซึ่งได้แก่ร่างกาย

และใจ ตั้งอยู่ในฐานะเป็นลำต้น หรือกิ่งก้านที่งอกออกมาจาก
อวิชชา, เวทนาต่างๆ ที่เป็ความสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี หรือไม่ทุกข์
ไม่สุขก็ดี ตั้งอยู่ในฐานะเป็นใบที่มีความสำคัญแก่ลำต้น และการ
ออกดอกผลสืบไปข้างหน้า. กิเลสใหม่ๆ ที่เกิดมาจากเวทนานั้น
เช่นตัณหาอุปาทาน ตั้งอยู่ในฐานะเป็นดอกซึ่งจะให้เกิดผลใน
ที่สุดก็เกิดผลคือความทุกข์ในลักษณะที่สมบูรณ์เช่นนี้ แล้วการ
พิจารณาโดยประจักษ์ชัดอยู่เสมอๆ ก็จะทำให้เกิดความเห็นแจ้งชนิดที่
ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนดได้ในโอกาสหนึ่ง. ตามปกติ
เรารู้ผลอยู่ด้วยความรู้ ภาควิมุขใจในความรู้ที่เรารู้ มีความคะนอง
กายคะนองวาจาไปตามอำนาจของความรู้ หมกมุ่นอยู่แต่ในเรื่องตั้ง
ตนเป็นนักปราชญ์ สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องปกปิดกันความเห็นแจ้งชนิดที่
กล่าวแล้ว. แม้เราจะมีใจโดยเหตุผลอย่างกว้างขวางเพียงไร
ก็ตาม ถ้าจิตยังไม่ปราศจากความลุ่มหลงชนิดที่กล่าวแล้วนั้น ย่อมไม่
เกิดความเห็นแจ้งได้เลย. เพราะฉะนั้น การศึกษาธรรมะของเราต้อง
ประกอบอยู่ด้วยการกระทำอย่างถูกวิธี และเราก็ไม่มัวลุ่มหลง
ในความเป็นผู้สามารถกระทำอย่างถูกวิธีนั้นด้วย จิตจึงจะดำเนิน
ไปจนถึงขั้นรู้ธรรมะชนิดที่เป็นความเห็นแจ้ง

ในฝ่ายความทุกข์ เรามีหลักแห่งการพิจารณาอย่างไร ในฝ่าย
ดับทุกข์เราก็อาจจะมีหลักแห่งการพิจารณาอย่างเดียวกัน. ความดับ
ทุกข์เราเรียกชื่อกันว่า “นิพพาน”. เราอาจจะตั้งปัญหาว่าธรรมะ
เหล่าไหนที่ตั้งอยู่ในฐานะที่เปรียบเหมือนรากและลำต้น กิ่งก้าน
และใบดอกซึ่งมีผลเป็นความดับทุกข์ ในที่สุด. พร้อมกันนั้นเราก็
อาจจะจับหลักได้จากการเปรียบเทียบในลักษณะที่ตรงกันข้ามจากความ

ทุกข์ จะเห็นชัดว่า เมื่ออวิชชาเป็นรากของความทุกข์แล้ว สิ่งที่ตรงกันข้ามจากอวิชชา นั่นเอง ต้องเป็นรากของต้นไม้แห่งความดับทุกข์. สิ่งที่จะเป็นลำต้น กิ่ง ก้าน ใบ ดอก ก็เช่นเดียวกันอีก คือต้องตรงกันข้ามจากฝ่ายที่เป็นทุกข์ เช่น ความที่ไม่ยึดถือในนามรูป ในผัสสะ ในอายตนะ ทำให้สิ่งเหล่านี้มีค่าเท่ากับไม่มี เป็นความรู้ที่ถูกต้องที่สุด คือมีความเบื่อหน่ายคลายกำหนดในนามรูปนั่นเอง นี่เป็นเหมือนลำต้นของต้นไม้แห่งความดับทุกข์. ใบของมันก็คือการไม่ยึดถือในเวทนา ไม่ยินดียินร้าย ไม่มีอภิขณาและโทมนัส ไม่หวั่นไหวไปตามสิ่งทั้งปวง มันก็ออกดอก คือการตัดต้นหาอุปาทานเสียได้ แล้วก็มียผลเป็นความดับทุกข์ คือสิ่งที่เรียกว่า “นิพพาน”.

เมื่อเราได้จับเอาหลักใหญ่ๆ ของธรรมะขึ้นมาได้เป็นรูปของต้นไม้ ๒ ต้น ดังที่กล่าวแล้วเช่นนี้ เราก็อาจที่จะมีความเข้าใจในธรรมะข้อปลีกย่อยต่างๆ. สามารถที่จะบรรจุปกิณกธรรมเหล่านั้นเข้าที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของต้นไม้ นั่น คือ จัดให้เป็นราก เป็นต้น เป็นใบ เป็นดอก และเป็นผล ได้โดยไม่ยากเลย. การศึกษาธรรมะนั้นๆ ก็จะเป็นการรวดเร็วทันเวลาแห่งความต้องการโดยไม่ต้องสงสัย. ความยุ่งยากลำบากอยู่ตรงที่จับหลักไม่ถูก แม้จะมีเจตนาดีเพียงไร ถ้ายังจับหลักไม่ถูกก็ไม่อาจก้าวหน้าได้ ย่อมมีแต่ความวนเวียน หนักเข้าก็มีแต่ความระอาเบื่อหน่ายไปเอง. ทั้งนี้ไม่ต้องกล่าวถึงบุคคลที่ไม่มีความตั้งใจจริง เพราะความเป็นลูกทุ่งลูกเถื่อน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น.

ภาคที่ ๑

ภาคว่าด้วยหลักธรรม ฝ่ายความทุกข์

พระภิกษุสามเณรที่จำพรรษาในสวนโมกข์ วัดธารน้ำไหล เมื่อปี ๒๕๐๐ ภาพที่ระลึก
นี้มีท่านอาจารย์พุทธทาส นั่งอยู่ตรงกลาง พรรษานี้เองทำให้เกิดหนังสือชื่อ “ศึกษา
ธรรมอย่างถูกวิธี”

นรวิทยาที่โรงเรียนเก่าและการถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ในสมัยก่อน ณ สถานที่
 วิทยาลัยจิตรกรรมฯนี้แล เป็นที่ที่ท่านอาจารย์พุทธทาสบรรยายธรรม เป็นที่มาแห่ง
 คำว่าคือ พิกนักรรณะอย่างถูกวิธี อันตรงตามพุทธประสงค์ที่ทรงสั่งสอนเรื่อง “ความทุกข์”
 และ “ความดับทุกข์” เล่มนี้

ครั้งที่ ๒ วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๐๐

บัดนี้จะได้กล่าวถึงการจำแนกธรรมหรือที่เรียกว่า ธรรมวิภาค
เป็นลำดับไป :-

วิภาคอันแรกที่สุด คือการจำแนกธรรมทั้งหมดออกเป็น ๒ ฝ่าย
ได้แก่ ฝ่ายที่กล่าวถึงเรื่องความทุกข์ และ ฝ่ายที่กล่าวถึงเรื่องความ
ดับทุกข์ ตามหลักแห่งพระพุทธภาษิตที่ปรากฏอยู่ในบาลีลคัฏฐุปม
สูตร แห่งคัมภีร์มัชฌิมนิกาย.

หลักธรรมทั้งหมดที่เกี่ยวกับความทุกข์นั้น อาจจะแยกได้เป็น
ประเภทๆ คือ

- (๑) หมวดธรรมที่แสดงให้ทราบถึงทุกข์ทั่ว ๆ ไป เกี่ยวกับ
ความทุกข์
- (๒) หมวดธรรมที่เป็นการจำแนกลักษณะของกิเลส ซึ่ง
เป็นเหตุให้เกิดทุกข์
- (๓) หมวดธรรมที่แสดงถึงลักษณะอาการของการประพฤติ
ปฏิบัติตามอำนาจของกิเลส จนกระทั่งเกิดความทุกข์ขึ้น
- (๔) สิ่งอันเป็นฐานที่ตั้ง ที่เกิด ที่องกาม ของความทุกข์
- (๕) ปุคคลาธิษฐาน อันเกี่ยวกับเรื่องความทุกข์

อีกบรรยากาศหนึ่งที่โรงฉัน สวนโมกข์ เรียกกันว่า “ฉันแบบรถไฟ” คือมีอาหาร
ใส่รถเข็น (กระบะใส่อาหารที่อยู่ตรงกลาง) พระนั่งสองข้างหันหน้าเข้าหากันตักอาหาร
เท่าที่ต้องการใส่บาตร แล้วเข็นต่อไป

ตอนที่ ๑
ว่าด้วยหมวดธรรม
ประเภททฤษฎีฝ่ายทุกข์

เรื่องอริยสัจ

สำหรับทฤษฎีทั่วไปเกี่ยวกับความทุกข์นั้น ได้แก่หลักธรรมที่เรียกว่า เรื่องอริยสัจ และเรื่องสามัญญลักษณะหรือไตรลักษณ์.

จะกล่าวถึงอริยสัจ ๔ ประการก่อน.

สิ่งที่เรียกว่า “อริยสัจ” นั้น มีอยู่ ๔ ประการด้วยกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความจริงของธรรมชาติที่เกี่ยวกับความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับสนิทของความทุกข์ และทางปฏิบัติให้ถึงความดับสนิทของความทุกข์. ที่ได้เรียกว่า “อริยสัจ” เพราะมีความหมายว่าเป็นความจริงอันประเสริฐ คือเมื่อรู้แล้วจะดับทุกข์ได้. อีกนัยหนึ่งหมายความว่า เป็นความจริงที่จะทำบุคคลให้กลายเป็นพระอริยเจ้าคือบุคคลที่ประเสริฐ ดังนี้ก็มี.

คำว่า “ทุกข์” มีความหมายว่า ทนได้ยาก (ทุ = ขั้ว + ขม = ทน) แต่ยังมีความหมายอย่างอื่นซึ่งกว้างออกไปกว่า อันได้แก่ความหมายที่ว่า พิจารณาดูแล้วรู้สึกอดทนارهอาใจ (ทุ = ขั้ว+อิกข = เห็น); หรืออีกอย่างหนึ่งหมายความว่า พิจารณาดูแล้วจะเห็นเป็นของว่างเปล่าอย่างน่าใจหาย (ทุ = ขั้ว + ขัง = ว่าง). ในอรรถที่ว่า เป็นการทนยาก

นั้น หมายถึงความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศกเศร้า ความร่ำไห้ ความเจ็บกายเจ็บใจ ความแค้นใจ ความประสพกับสิ่งไม่เป็นที่รัก ความวิบัติพลัดพรากจากของรัก ความปรารถนาไม่ได้ตามใจหวัง และโดยสรุปก็คือ ความทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะความยึดถือด้วยอุปาทานในสิ่งทั้งปวงว่าเป็นตัวตน หรือว่าเป็นของของตน. สำหรับความหมายที่ว่า **พิจารณาแล้ว รู้สึกอึดหนาระอาใจนั้น** ได้แก่ลักษณะแห่งความไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ที่มีประจำอยู่ในสิ่งทั้งปวง ทั้งที่เป็นนาม และเป็นรูป ทั้งที่มีวิญญาณครองและไม่มีวิญญาณครอง. ส่วนความหมายที่ว่า **พิจารณาแล้วว่างอย่างน่าเกลียดนั้น** หมายถึงสิ่งทั้งปวงว่างจากสาระใดๆ ที่ควรถือว่าเป็นตัวตน เพราะทุกสิ่งเป็นเพียงความเปลี่ยนแปลงของส่วนต่างๆ ที่ประกอบกันเข้าเป็นสิ่งนั้น เมื่อใดพิจารณาเห็นสิ่งเหล่านี้ เมื่อนั้นก็เกิดความทุกข์ชนิดหนึ่งขึ้นในใจของบุคคลผู้พิจารณาเห็น. ฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ทั้งที่มีวิญญาณครองและไม่มีวิญญาณครอง.

เหตุให้เกิดทุกข์ เรียกโดยภาษาบาลีว่า “**ทุกข์สมุทัย**” โดยเฉพาะได้แก่ตัณหา ๓ อย่างคือ **กามตัณหา** อยากได้สิ่งที่ตนรัก ซึ่งหมายถึงรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ที่ตนปรารถนา : **ภวตัณหา** ความอยากเป็นตามที่ตนอยากจะเป็น, และ **วิภวตัณหา** ความอยากไม่ให้เป็นอย่างที่ตนไม่ต้องการจะให้เป็นอย่างนั้น. บรรดาความอยากทั้งหลายที่สัตว์ทั้งปวงอยากกันอยู่ ไม่ว่าในโลกนี้หรือโลกไหน ทั้งในทางดีและในทางชั่ว ย่อมสรุปลงได้ในความอยากทั้ง ๓ ประเภทนี้ทั้งนั้น. ความอยากทั้ง ๓ ประเภทนี้ทำให้เกิดทุกข์เพราะทำให้เกิดการ

เกิดขึ้นมาเพื่อแก้ เพื่อเจ็บ เพื่อตาย หรือเพื่อความทุกข์อื่นๆ ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น และทำให้ติดพันอยู่ในสิ่งต่างๆ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความอยากเป็นการทรมานตนเองอยู่ตลอดเวลา น้อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า มูลเหตุอันแรกของความทุกข์นั้นคืออวิชชา ได้แก่ภาวะที่ปราศจากความรู้อันเป็นเหตุให้ไม่มีความรู้ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเท่าที่เป็นจริงจึงได้หลงอยาก จนกระทั่งเกิดความอยากชนิดใดชนิดหนึ่งขึ้นมาดังที่กล่าวแล้ว และเป็นทุกข์เพราะเหตุนั้น. เป็นอันว่าถ้าจะกล่าวถึงมูลเหตุที่ใกล้ชิดแห่งความทุกข์ที่สุด ก็กล่าวได้ว่า ได้แก่อวิชชา ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดตัณหาอีกต่อหนึ่ง.

ความดับสนิทของความทุกข์ เรียกโดยภาษาบาลีว่า “ทุกข์นิโรธ” ได้แก่การดับตัณหาทั้ง ๓ ประการนั้นเสียโดยสิ้นเชิง หรืออย่างหนึ่งก็คือการดับอวิชชา ซึ่งเป็นทางดับตัณหาพร้อมกันไปในตัว. ถ้าดับกิเลสเหล่านี้ได้โดยสิ้นเชิง ก็เป็นอันว่าดับทุกข์ได้สิ้นเชิง เรียกบุคคลผู้ดับทุกข์ได้สิ้นเชิงนั้นว่า “พระอรหันต์ชีนาสพ” คือผู้หมดกิเลสหมดอาสวะ. ถ้าดับได้ไม่สิ้นเชิง ก็เรียกว่า “พระอนาคามี” และ “พระโสดาบัน” ซึ่งลดหลั่นกันลงมาตามส่วนของกิเลสที่จะได้. ความดับสนิทของความทุกข์เรียกโดยชื่ออื่นว่า “นิพพาน” ก็มี “วิมุตติ” ก็มี และชื่ออื่นๆ ก็มี มีความหมายต่างกันแต่โดยตัวหนังสือ แต่ใจความอันแท้จริงหมายถึงความดับกิเลสและดับทุกข์โดยสิ้นเชิงด้วยกันทั้งนั้น. การดับกิเลสเป็นเหตุ การดับทุกข์เป็นผล เพราะเมื่อกิเลสดับไปแล้วทุกข์ก็ดับไปตามโดยไม่ต้องพยายาม.

ทางปฏิบัติให้ถึงความดับสนิทของทุกข์ เรียกโดยภาษาบาลีว่า

“ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” เรียกสั้นๆ ว่า “มรรค”. ข้อปฏิบัตินี้ จำแนกได้หลายอย่าง เช่น จำแนกเป็นศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งรวมเรียกกันว่า “ไตรสิกขา” นี้ก็อย่างหนึ่ง. จำแนกเป็น ๘ เรียกว่า “อริยมรรคมีองค์ ๘” นี้ก็อีกอย่างหนึ่ง. จำแนกเป็นอย่างอื่นๆ ได้อีก กระทั่ง จำแนกเป็นถึง ๓๘ ซึ่งเรียกว่า “โพธิปักขิยธรรม” ดังนี้เป็นต้น. แต่โดยปกติท่านจำแนกเป็น ๘ ที่เรียกกันว่า “มรรคมีองค์ ๘” และเรียกสั้นๆ ว่า “มรรค” คือ

สัมมาทิฏฐิ	ความเห็นชอบ,
สัมมาสังกัปปะ	ความดำริชอบ,
สัมมาวาจา	การพูดจาชอบ.
สัมมากัมมันตะ	การประกอบกิจการงานชอบ,
สัมมาอาชีวะ	การเลี้ยงชีวิตชอบ,
สัมมาวายามะ	ความพากเพียรชอบ,
สัมมาสติ	ความระลึกชอบ,
สัมมาสมาธิ	ความตั้งใจมั่นชอบ.

แต่อย่างไรก็ตาม การจำแนกเป็น ๘ หรือมากกว่า ๘ ก็อาจจะย่อลงได้เป็น ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา. ตัวอย่าง เช่น มรรคมีองค์ ๘ ย่นให้เป็น ๓ คือ

สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ๓ อย่างนี้ รวมกันเป็น “ศีล”;

สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ๓ อย่างนี้รวมกันเป็น “สมาธิ”;

สัมมาทิฏฐิและสัมมาสังกัปปะ รวมกันเป็น “ปัญญา”.

และศีล สมาธิ ปัญญา ๓ อย่างนี้อาจจะย่อลงได้เป็น ๒ คือ ธรรมะ และวินัย.

แม้ที่สุดแต่ธรรมะและวินัย ๒ อย่างนี้ก็ยังสามารถรวมกันเป็น ๑ ซึ่งเรียกว่า “ปาพจน์” หรือ “ปาวจนะ” ซึ่งแปลว่า พระพุทธทวณะอันสูงสุด หรือที่เป็นประธานได้แก่การแสดงทางปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์นั่นเอง.

ธรรมวินัย กัตติ ศีล สมาธิ ปัญญา กัตติ อริยมรรคมีองค์ ๘ กัตติ โพรปิกขิยธรรม ๓๗ กัตติ ล้วนแต่เป็นหนทางปฏิบัติเพื่อถึงความดับสนิทแห่งทุกข์ทั้งนั้น.

อริยสัจทั้ง ๔ นี้ ย่นลงได้เป็น ๒ คู่คือ ทุกข์กับเหตุให้เกิดทุกข์ คู่หนึ่ง; ความดับสนิทแห่งทุกข์กับหนทางให้ถึงความดับสนิทแห่งทุกข์ อีกคู่หนึ่ง. ถ้าเรียกกันสั้น ๆ เพื่อความสะดวกอีกอย่างหนึ่งว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค. ท่านถือว่าการบัญญัติอริยสัจให้มี ๔ ประการนี้เป็นของตายตัว เพิ่มไม่ได้ ลดไม่ได้ ท่านถือว่าเป็นความสมบูรณ์อยู่ในตัวแล้ว คือได้แสดงถึงความทุกข์และมูลเหตุแห่งทุกข์ ได้แสดงถึงความไม่มีทุกข์และทางให้ถึงความไม่มีทุกข์ ไว้อย่างครบถ้วน ไม่มีทางที่จะเติมหลักเกณฑ์ใดๆ ลงไปอีก ไม่ว่าโดยทางวิธีปฏิบัติหรือโดยทางหลักวิชา. ถ้าว่าโดยทางตรรกวิทยาก็นับว่าสมบูรณ์ เพราะได้กล่าวถึงสิ่งนั้นว่ามีอยู่อย่างไร ว่ามาจากอะไร ว่าเพื่อสิ่งใดและโดยวิธีใดอย่างครบถ้วน. เพื่อความเข้าใจชัดแจ้งขึ้นไปอีก ท่านได้แสดงโดยบุคคลาธิษฐาน คือการกล่าวโดยอุปมาว่า ทุกข์ ได้แก่ โรคภัยไข้เจ็บ

สมุทัย ได้แก่ มูลเหตุของโรคภัยไข้เจ็บ นิโรธ ได้แก่ การหายจากโรค หรือความไม่มีโรค มรรค ได้แก่ ยารักษาโรคและวิธีการรักษาโรค ดังนั้นก็มี; และว่า ทุกข์ ได้แก่ ภาวะช้ำวายากหมากแพง สมุทัย คือฝนแล้ง นิโรธ คือความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร มรรค คือฝนดี ดังนั้นก็มี; ทั้งนี้เป็นตัวอย่างให้จับฉวยเอาใจความแห่งอริยสัจ ๔ ให้ได้โดยชัดเจน นั้นเอง.

ในส่วนที่เกี่ยวกับสัตว์ทั้งหลาย พระพุทธองค์ตรัสว่า เพราะไม่รู้ อริยสัจ ๔ ถึงที่สุด ตามที่เป็นจริงนี้เอง สัตว์โลกจึงได้เวียนว่ายไปใน วิฏฐสงสารแห่งการเกิด แก่ เจ็บ ตาย. ในส่วนที่เกี่ยวกับพระองค์โดยเฉพาะ ที่พิเศษไปกว่าสัตว์ทั้งหลายได้ตรัสว่าเพราะรู้อริยสัจโดยสมบูรณ์ จึงปฎิญาพระองค์เองว่าเป็นพระพุทธเจ้า; ตลอดเวลาที่ยังรู้อริยสัจ ไม่สมบูรณ์อยู่เพียงใด ก็ยังไม่ปฎิญาว่าเป็นสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่เพียงนั้น.

เกี่ยวกับการรู้อริยสัจโดยสมบูรณ์นั้น มีหลักว่าในอริยสัจหนึ่งๆ ตนจะต้องรู้ว่ามันลักษณะเป็นอย่างไร; ตนมีหน้าที่จะต้องทำเกี่ยวกับ อริยสัจข้อนั้นๆ อย่างไร; และรู้ว่าตนได้ทำเสร็จแล้วหรือยัง; เป็น ๓ อย่างด้วยกันดังนี้. เมื่อจะจำแนกก็จำแนกได้ดังต่อไปนี้:-

(๑) เกี่ยวกับทุกขอริยสัจ ตนจะต้องรู้ว่าทุกขอริยสัจเป็นอย่างไร, ทุกขอริยสัจนี้เป็นสิ่งที่ใครๆ ควรรอบรู้, และทุกขอริยสัจนี้ตนได้รู้รอบแล้ว.

(๒) เกี่ยวกับสมุทัยอริยสัจ ตนจะต้องรู้ว่าทุกขสมุทัยเป็นอย่างไร (คือต้นเหา ๓), ทุกขสมุทัยนี้เป็นสิ่งที่ใครๆ ควรละเสีย, และว่า

ทุกขสมุทัยนี้คนละได้แล้ว.

(๓) เกี่ยวกับนิโรธอริยสัจ คนจะต้องรู้จนถึงกับว่าทุกขนิโรธเป็น
อย่างนี้ๆ (คือภาวะแห่งความไม่มีกิเลส ไม่มีความทุกข์), ว่าทุกขนิโรธ
นี้เป็นสิ่งที่ใครๆ ควรทำให้แจ้ง, และว่าทุกขนิโรธนี้คนได้ทำให้แจ้งแล้ว.

(๔) เกี่ยวกับมรรคอริยสัจนั้น คนจะต้องรู้ว่าทางให้ถึงความดับ
ทุกข์เป็นอย่างนี้ๆ (คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นต้น), รู้ว่าทางให้ถึง
ความดับทุกข์นี้เป็นสิ่งที่ใครๆ ควรทำให้มีขึ้น, และว่าทางให้ถึงความ
ดับทุกข์นี้คนได้ทำให้มีขึ้นแล้ว.

สรุปความว่า ในอริยสัจหนึ่งๆ ต้องประกอบด้วยญาณหรือความรู้
๓ อย่างคือ รู้เรื่องนั้นๆ ว่าเป็นอย่างไรตามที่เป็นอย่างจริง เรียกว่า “สัจจ-
ญาณ”; รู้หน้าที่ที่ตนจะต้องทำเกี่ยวกับสิ่งนั้นๆ เรียกว่า “กิจจญาณ”;
และรู้ว่าหน้าที่นั้นๆ คนได้ทำเสร็จบริบูรณ์แล้วเรียกว่า “กตญาณ”; เมื่อ
รวมทั้ง ๔ อริยสัจก็ได้เป็นจำนวน ๑๒ ลักษณะ. เช่นนี้ท่านเรียกว่า การ
รู้อริยสัจโดยสมบูรณ์ ซึ่งกล่าวโดยแท้จริงแล้ว ไม่ใช่เป็นความรู้ในส่วน
หลักวิชา แต่ เป็นความรู้ที่คลุมถึงการปฏิบัติและรู้ผลของการปฏิบัติ
ที่ตนได้ทำเสร็จแล้วด้วย. โดยที่แท้ก็คือดับกิเลสและดับทุกข์ได้โดย
สมบูรณ์แล้วนั่นเอง. นี้เรียกว่าการรู้อริยสัจตามความหมายในพระ
พุทธศาสนา ไม่ใช่รู้ด้วยเหตุสักว่าได้ยินได้ฟังได้คิดนึกศึกษา ได้วิพากษ์
วิจารณ์ เป็นต้น. ข้อนี้จึงอาจทำให้คนทั่วไปหลงผิดว่า เรารู้อริยสัจแล้ว
แต่ทำไมความทุกข์จึงไม่หมดสิ้นไป กลับมีอยู่เต็มตามเดิมหรือบางทีก็
ยิ่งไปกว่าเดิมดังนี้.

เรื่องอริยสัจนี้กล่าวได้ว่า เป็นหลักทั้งหมดซึ่งเป็นตัวพระพุทธ

ศาสนาทั้งหมด แต่ในที่นี้น่ามากกล่าวในฐานะเป็นทฤษฎีทั่วไปเกี่ยวกับความทุกข์ เพื่อจะใช้เป็นเงื่อนไขสำหรับบรรยายเรื่องอันเกี่ยวกับความทุกข์โดยละเอียดสืบไป.

ครั้งที่ ๓ วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๐๐

เรื่อง สามัญญลักษณะ

เรื่องที่ควรทราบอีกเรื่องหนึ่งในฐานะที่เป็นทฤษฎีทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องความทุกข์ก็คือ เรื่อง สามัญญลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแห่งความไม่เที่ยง ๑ ความเป็นทุกข์ ๑ ความเป็นอนัตตา ๑ ของสังขารทั้งหลาย นอกจากจะเรียกสามัญญลักษณะแล้ว ยังเรียกว่า “ไตรลักษณ์” หรือ “ธรรมนิยาม” หรือ “ธรรมฐิติ” ได้อีก.

ที่ว่า เป็นทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องความทุกข์นั้น หมายถึงการที่ลักษณะทั้ง ๓ อย่างนี้เป็นลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าสิ่งทั้งปวงเป็นทุกข์ทั้งในความหมายที่ว่าทนทาน ความหมายที่ว่าพิจารณาแล้วนำอึดหนาระอาใจ และความหมายที่ว่าว่างอย่างน่าเกลียด. ยิ่งกว่านั้นผู้ที่เบื่อหน่ายในความทุกข์ได้ ก็ต้องอาศัยการพิจารณาในลักษณะเหล่านี้. ที่ผู้ปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ก็คือ ผู้ที่กำลังพิจารณาอยู่ในลักษณะเหล่านี้ยิ่งๆ ขึ้นไป. เมื่อมีความเห็นแจ้งแทงตลอดในลักษณะเหล่านี้แล้ว ย่อมเกิดญาณซึ่งเป็นเครื่องทำลายอวิชชาและดับทุกข์ได้. เพราะฉะนั้น จึงถือว่าหลักการเรื่องสามัญญลักษณะนี้เป็นทฤษฎีทั่วไปเกี่ยวกับความทุกข์.

ที่เรียกว่า “สามัญญลักษณะ” หมายถึงลักษณะที่สามัญ คือทั่วไป แก่สังขารทั้งปวง ไม่ว่าสังขารที่มีวิญญาณครองหรือไม่มีวิญญาณครอง ย่อมประกอบอยู่ด้วยลักษณะทั้ง ๓ นี้ ในฐานะเป็นกฎของธรรมชาติ. สังขารทั้งหลายจะมีลักษณะอื่นต่างกันอย่างใดก็ตาม แต่ต้องมีลักษณะ เหมือนกันอย่างหนึ่ง คือลักษณะที่กล่าวนี้ เพราะฉะนั้น จึงได้นามว่า “สามัญญลักษณะ”

คำว่า “สังขาร” แปลว่า ปรุง (สัง = พร้อม + ขร = กระทำ) ใน ที่นี้หมายถึงสิ่งที่ถูกสิ่งอื่นปรุง และพร้อมกันนั้นมันก็ปรุงสิ่งอื่นต่อไปอีก ตัวอย่างเช่น อาหารที่เรารับประทานย่อมถูกปรุงจากธาตุต่างๆ ขึ้น ด้วยอำนาจต่างๆ แล้วตัวมันเองก็ปรุงสิ่งอื่นต่อไป เช่น ปรุงร่างกาย ของมนุษย์และสัตว์ เป็นต้น. ฉะนั้น ควรกำหนดให้ได้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “สังขาร” คือสิ่งที่ถูกสิ่งอื่นปรุงแล้วก็ปรุงสิ่งอื่นต่อ ๆ ไป พร้อมกัน ไปในตัวในขณะเดียวกัน เปรียบเหมือนอิฐที่ซ้อนกันอยู่หลายๆ แผ่น อิฐแผ่นหนึ่งย่อมถูกหนุนอยู่โดยอิฐอีกแผ่นหนึ่ง พร้อมกันนั้นก็ถูกทับ อยู่โดยอิฐอีกแผ่นหนึ่ง เรียกว่าเป็นไปในขณะเดียวกัน ฉะนั้นโดยเหตุที่สังขารเป็นสิ่งที่เพียงแต่ถูกปรุงขึ้นด้วยของหลายสิ่ง มันจึง ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งที่ปรุงแต่งมันขึ้นมา จึงเปลี่ยนแปลง อยู่เสมอ มันต้องชำรุดทรุดโทรมไปตามการทรุดโทรมของสิ่งที่ปรุงแต่ง มันและมีลักษณะไม่เป็นตัวของตัวเอง เพราะถูกสิ่งอื่นปรุงแต่งอยู่เรื่อย ดังที่กล่าวแล้ว. สังขารทั้งหลายจึงมีลักษณะเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า “อนิจจลักษณะ” มีลักษณะแห่งการทนทานซึ่งเรียกว่า “ทุกข-ลักษณะ” และมีลักษณะแห่งความไม่เป็นตัวของตัว หรือเป็นตัวของใคร

ศึกษาธรรมะ อย่างถูกวิธี

Phonwong Binnakul

ปู่เพ จาห์ ภิกขเว เอตริหิ จ ทุกขณเจว ปญญาเปมิ ทุกขสุต จ นิโรธํ

(พุทธดำรัสที่มากในพระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๒ หน้า ๒๗๘ ข้อ ๒๘๖)

ภิกษุทั้งหลาย! ทั้งในกาลก่อนและบัดนี้ เราย่อมบัญญัติแต่ความทุกข์ และความดับไม่เหลือของทุกข์ เท่านั้น.

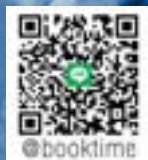
(พุทธทาสภิกขุแปลไว้ในหนังสือ “อริยสัจจากพระโอษฐ์ ภาคต้น” หน้า ๖๔)

“ศึกษาธรรมะอย่างถูกวิธี” พุทธทาสภิกขุคัดเลือกระรมะที่มีอยู่มากมายในพระคัมภีร์ รวบรวมมาเป็นหมวดหมู่ให้อยู่ในหลักตามที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมาย มีทั้งฝ่ายความทุกข์ และฝ่ายความดับทุกข์ ทำให้ศึกษาเข้าใจง่าย สะดวก ลึกซึ้ง ชัดเจนกว่าที่เคยมีมาในอดีต

คือหนทางชีวิตที่สงบเย็นและเป็นประโยชน์
เล่มที่ภิกษุ สามเณร และคนทั่วไปต้องอ่าน

สุภาพใจ

@booktime

AA0133
ISBN 974-409-789-2

9 789744 097897

120.-

ศาสนาและปรัชญา